

ШКОЛА, ПОДІБНА ДО ДОМІВКИ: УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ТИП ОСВІТИ ЯК ПРОБЛЕМА

У статті розглядається українська національна школа-домівка, життєдіяльність якої ґрунтується на українознавчих засадах, як закономірний цивілізаційний процес переходу від школи, суголосної індустріальній добі, до школи культурно-інформаційного постіндустріального суспільства.

Значна кількість законів, постанов, проектів, концепцій і, нарешті, Національна Доктрина розвитку освіти України спрямовані на подолання кризового стану в українській освіті, зокрема на науково-педагогічному організаційному і технологічному рівнях. Реформуванням освіти в перехідний період підготовлено ґрунт для осмислення української національної школи в суголосі з цивілізаційними процесами, пов'язаними не лише з інформаційно-технологічними проривами, але й з еволюцією людства і всієї планети, що породжує інтерес до таких не до кінця осмислених процесів, як перехід планети Земля і всього живого на ній в нові умови існування, в нові енергії, нові виміри, творення нової людини. Ці процеси проявляються в інформації, в прагненні цивілізації до духовності, в пошуках шляхів заміни зматеріалізованої, неініціативної освіти, наповненої механістичним набором знань і вмінь, на освіту духовну, особистісну, таку, що безкінечно оновлюється.

Творення національної освіти в Україні збіглося з часом, коли змінюються стереотипи, які здавалися непорушними, змінюється система цінностей, критерії оцінки будь-якого явища і не лише української спільноти, яка розбудовує свою державу, а й усієї людської цивілізації, що в новому тисячолітті виходить на якісно новий рівень розвитку.

Світ постіндустріального суспільства, до якого ми швидко входимо, далекий від нашого минулого досвіду, з укоріненими ідеями та принципами індустріальної доби, що утвердилися в останні 300 років. Індустріальне суспільство породило багато типів шкіл. Проте якби вони не характеризувалися, ключ для їхнього розуміння розкривають могутні зміни, спричинені промисловою революцією, що накопилася на людство як трансформація аграрно-традиційного устрою. Коли економічне виробництво перемістилося з поля та домашнього господарства на завод, постала гостра потреба підготувати до нових умов життя дітей, виховати людей промислової дисципліни. Наслідком цього постала одна з головних структур усіх суспільств – загальна освіта. Організована на фабричний зразок, загальна освіта давала навички читати і писати, навчала початків арифметики, історії та інших предметів. Це був "відкритий курс навчання". Але під ним лежав невидимий, або "прихований курс навчання", що був набагато головнішим. Він складався (і таким залишається й тепер у більшості індустріальних держав) з трьох курсів: пунктуальності, вміння підкорятися й уміння виконувати механічну, одноманітну працю. Для заводської праці, особливо на складальному конвеєрі, були потрібні вправні робітники, причому такі, які виконували б накази керівництва без запитань. Потрібні були чоловіки і жінки, готові бути виконавцями біля машин чи в конторах, люди, які ретельно виконували б важкі, одноманітні операції. Загальна державна освіта була, безперечно, гуманним кроком уперед.

Проте школа з середини дев'ятнадцятого сторіччя з покоління в покоління формувала з молодих людей податливу, керовану робочу силу того типу, який був потрібен електромеханічній технології та складальному конвеєру [1: 35, 36].

Ключові ідеї індустріального періоду знецінюються, замінюються або перетворюються на значно більш впливові теорії. Нині ми знову перебуваємо на початку історичного технологічного стрибка, а нова система комунікаційно-інформаційного виробництва, що тепер формується, вимагає радикальної перебудови всієї системи життєдіяльності особистості, держави, людства, а освіти передусім. Сьогодні, в час глобалізації, ми стоїмо на порозі нової доби синтезу, повернення до великомасштабного мислення, до загальної теорії та складання частин до купи, до особисто орієнтованого навчання. Такі процеси корінним чином впливають на зміст освіти, побудованого з початку XIX ст. на основі диференційованих знань. Перехід з однієї інформаційної сфери в іншу змінює наші відчуття, особисту поведінку, світ образів. Дитина аграрно-традиційного суспільства, виростаючи в селі, що змінювалося повільно, будувала свою модель реальності, користуючись образами, з обмежених джерел інформації: учителя, священика, керівника або службової особи і, насамперед, від сім'ї, родини, людей найближчого оточення. Діапазон образів сільської дитини пов'язаний з природою, господарською діяльністю. Індустріальне суспільство збільшило кількість каналів, з яких індивід формував свою картину реальності: пошта, телефон, газети, масові журнали, музеї і бібліотеки, радіо, телебачення. Сучасна інфосфера характеризується різними друкованими і віртуальними потоками, що спрямовані на окремі групи населення, стандартизованою образністю, короткими модульними образами інформації – реклами, команда, теорії, уривки новин, нову образність.

В умовах інформаційних потоків, далеких від ментальних моделей, людині більш складно визначитись у культурі, але це веде до компетентніших індивідів, більшої індивідуальності, стійкішої етнонаціонально усвідомленої особистості. Комп'ютери, зберігаючи величезні знання, сприяють зміні суспільної пам'яті, розтягують межі інтелектуальних можливостей, роблять можливим потік нових теорій, ідей, ідеологій, мистецького прозріння, технічного розвитку, економічних та політичних нововведень, про які люди раніше не думали й не мали найменшого уявлення.

Якщо нам випало бути учасниками переходу від попередньої системи освіти до нової, яка набуває національного змісту, якщо ми хочемо зберегти власне "я", то так важливо навчитися розпізнавати (і

створювати) нові паростки освіти. Із багатьох проблем, що стосуються шкільної освіти, виділимо школу як інноваційну систему: "Школа, яка існує тут і тепер, не дана раз і назавжди, вона має змінюватися і пристосовуватися до змін, що відбуваються навколо", – пише відомий польський учений Ч. Куписевич [2: 94].

На межі століть у педагогічних колах України заговорили не лише про школу Монтесорі чи вальдорфську Р. Штейнера, а й про школу вільну, вільного розвитку (Німеччина), діалогу культур (В. Біблера), школу "Анналів" (Франція), Іена-план, Декролі, єдину школу союзу рішучих реформаторів, колумбійську школу розумової зрілості, школу майбутнього, школу завтрашнього дня, чартерні школи, школи-магніти, громадські школи (Англія), незалежні школи (США), школи співробітництва (Японія) та інші. З'являються концепції школи-родини (Т. Усатенко, М. Стельмахович, П. Кононенко), козацької школи (Ю. Руденко, В. Каюков), школи духовності, школи ментальності (А. Фурмана) та ін.

Етапним явищем у розробці національної школи в Україні (на початку ХХ ст. були створені концепції української школи Я. Чепігою, І. Юцишиним, С. Русовою) є Державна національна програма "Освіта. Україна ХХІ ст.", Національна доктрина розвитку освіти, в яких демократизація й гуманізація визначені пріоритетними в розбудові національної школи. Важливим чинником гуманізації й демократизації освіти в Україні виступає українознавство, парадигма якого охоплює проблеми інтелектуалізації виховного і навчального процесу, зібрання і введення в навчальний та виховний процес важливих для сучасності етнокультурних, етнопедagogічних надбань, вироблених українством на материзні та за межами Батьківщини. Українознавча парадигма доповнює усталене твердження про школу як соціальний інститут суспільства, положення про школу як культурно-інформаційний, екологічно-валеологічний тип освіти, що охоплює філософію освіти, діалог культур, суб'єкт-суб'єктні стосунки, особистісно-орієнтоване навчання, квантово-синергетичну картину світу, структурування знань на українознавчій основі, рівнозначне поцінування традицій та інновацій.

Школа на українознавчих засадах – це пошук свого коріння, збереження в глобалістичному світі: "Ми ж Україну відкриваємо в Україні, і це нікому не загрожує ні втратою територій, ні духовних цінностей. Це лише вимагає перегляду звичної схеми" [3: 30].

Життєдіяльність школи, наближеної до домівки, стосується фундаментальних параметрів етнонаціональної культури і насамперед центрального поняття Дому. Українська національна школа-домівка – це спільнота учнів, учителів, батьків, громади, зусилля яких спрямовані на створення середовища в школі, наближеного до родинного, де дитина, здобуваючи цивілізаційні знання в новітніх технологіях, зберігає родинні, етнічні, національні цінності, росте громадянином держави Україна, рівноправним учасником світового співтовариства [4: 203-210].

Школою-домівкою може бути загальноосвітня школа, і гімназія, і ліцей і ПНЗ. Школа-домівка, що відповідає викликам часу, акцентує увагу на проблемах, які співзвучні сучасним цивілізаційним підходам. У стратегії розвитку освіти, що обнародована під патронатом ЮНЕСКО в 1999 р. Федеріко Майором, у стратегії розвитку освіти у Польщі до 2020 року (проект) Чеслова Куписевича, в концепції школи-домівки багато подібних ознак. Спільним є твердження про еволюцію освітніх закладів з метою їх перетворення в більш автономні, ніж у наш час, з тим, щоб пристосувати освіту до потреб окремих колективів, місцевих умов. Замість школи, яка нав'язує всім учням однаковий темп роботи на уроці, ставлячи перед учнями ідентичні вимоги, має зайняти модель "індивідуалізованої школи". Покращення освіти сприймається як інтегральний процес освіти і виховання. Повністю відповідає школа-домівка активізації міжнародної освітньої проблеми "як жити разом", а також знанням "знати, чому", "знати, як", а не як донині – "що знати".

Школа має організовуватися не за роками народження, а на рівні виявлення здібностей, нахилів, вибору індивідуальних програм навчання. Школа нової генерації є центром культурно-просвітницького життя регіону, пов'язаного з виробничо-господарською діяльністю, культурно-політичною життєдіяльністю. Подібні проблеми спостерігаються також і в проекті, де діти розглядаються як партнери у здійсненні соціальних змін [5: 184-198].

Отже, йде процес пошуку школи ХХІ ст., тому закономірне існування протиріч, різних поглядів. Не є винятком і діалог освітян про українську національну школу та її фундаментальні засади – школу і родину (сім'ю), рідний дім. Інтерес до цієї проблеми зумовлений багатьма факторами: в сім'ї, родині, рідній оселі, вічних та незнищених людських спільнотах, цивілізація шукає порятунку. Родинна етнопедagogічна система догляду за дитиною, її пещення, "виведення в люди", школа, подібна до домівки, повноправно входить у сферу наукових досліджень педагогів, медиків, соціологів та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тоффлер Е. Третя хвиля: міжнародний футурологічний бестселер. – К.: Всесвіт, 2000. – 475 с.
2. Куписевич Ч. Некоторые проблемы педагогической теории и практики на пороге ХХІ века. – К.: ИВЕ, 2005. – 131 с.
3. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. – К.: ІЗМН, 1999. – 173 с.
4. Усатенко Т. Українська національна школа: минуле і майбутнє. – К.: Наукова думка, 2003. – 285 с.
5. Лактіонова Г., Вільямс С. Діти як партнери у здійсненні соціальних змін // Права дитини: сучасний досвід та інновації. – К.: Либідь, 2005. – 253 с.

Матеріал надійшов до редакції 4.09.2005 р.

Усатенко Т.Ф. Школа, подобная родительскому дому: украиноведческий тип просвещения как проблема.

В статье рассматривается украинская национальная школа, уподобленная родительскому дому, жизнедеятельность которой основывается на украиноведческой основе, как закономерный процесс перехода от школы, созвучной индустриальной эпохе, к школе – культурно-информационного постиндустриального общества.

T. Usatenko. A Home-like School: Ukrainian Education Patterns.

The article addresses a Ukrainian national home-like school with its activity based on typically ethnic pattern. Considered also is the transition of the school in tune with industrial epoch to the school of cultural informational postindustrial society.